

چه کسی می‌تواند درس حاضر کردن را به من پیاموزد؟

کودکان و نوجوانان در ارتباط با تکالیف درسی خود مسؤلیتهای مختلفی به عهده دارند. گاهی از آنان می‌خواهند یک سلسله تمرینات خاصی را انجام دهند و یا درس به‌خصوصی را مرور کنند. زمانی باید گزارش تهیه کنند، مطلبی برای سخنرانی آماده کنند و یا برای امتحان، درسها را دوره کنند. انجام هر یک از وظایف فوق‌تدبیر و روشهای خاصی را می‌طلبد. کمک اولیاء به کودکان این است که آنان را در شناخت و استفاده از راههایی که به انجام موفقیت‌آمیز این وظایف آموزشی می‌انجامد، راهنمایی کنند.

زرها بازرگان

برای یادگیری باید برنامه داشت و با مطلب درسی برخوردی فعالانه نمود.

اگر مطلب مورد نظر، درس فارسی یا یادگیری دیکته باشد، می‌توان کودک را تشویق کرد که ابتدا زیر لغات مشکل یا جدید خط بکشد و بعد با دقت آنها را مطالعه کند یا بنویسد. در درس جغرافیا کودک می‌تواند شکل و طرح آنچه را که مورد نظر است در کتابچه خود بکشد. برای درس ریاضیات بهتر است تمرینهای مشکل را انتخاب و دوباره آنها را حل کند. در درس تعلیمات اجتماعی یا علوم می‌توان مطلب را خلاصه کرد یا برای هر بند، عنوان تازه‌ای گذاشت.

دانش‌آموزان کلاسهای پایین‌تر را می‌توان تشویق کرد که "معلم بازی" کنند و برای خواهر یا برادر کوچکتر خود درس را تعریف کنند.

نکته مهم در یادگیری مطلب درسی این است که کودک یا نوجوان بتواند خود را در وضعیت استفاده از آن مطلب یا به کارگیری آن قرار دهد و کاربرد آن را برای زمان حال یا آینده خود و دیگران مجسم کند. دانش‌آموز باید بتواند با شناخت اجزای یک موضوع، مثالهایی خارج از آن موضوع بیابد و به هر نسبت که بتواند مثالهای دورتری پیدا کند، مسأله را بهتر درک کرده و توانایی تعمیم در او بیشتر رشد یافته است.

۲- درس حاضر کردن

کودکان معمولاً درس حاضر کردن را به انجام دادن تمرین ترجیح می‌دهند، زیرا تصور می‌کنند کار آسانتری است. آنان اشتباه می‌کنند، زیرا درس حاضر کردن وقت و انرژی بیشتری می‌طلبد. دانش‌آموزان معمولاً یک یا دو بار از

در راهنمایی دانش‌آموزان باید به این نکته توجه داشت که ضمن اینکه پیشنهادهای اولیاء می‌تواند برای اکثر کودکان، به خصوص آنان که در سنین پایین‌تری هستند راهگشا باشد، در مورد برخی دیگر، به خصوص از جانب نوجوانان، به دلیل شرایط ویژه سنی آنان، غالباً با استقبال چندانی مواجه نمی‌شود. این امر نباید اولیاء را مأیوس کند، زیرا میزان مفید بودن راهنمایی، بستگی به شدت استقبال نوجوان ندارد و حتی اگر او با پیشنهادها به نحوی بی‌تفاوت برخورد کند، به احتمال زیاد آنها را به کار خواهد برد. مهم جلب اعتماد و قبولاندن این نکته به اوست که کوششهایش برای انجام تکالیف درسی مورد تأیید است و او می‌تواند ضمن تکیه بر تواناییها و استعدادهای خویش در صورت لزوم از حمایت و راهنمایی اولیای خود نیز برخوردار باشد.

برخی از پیشنهادهایی که اولیاء می‌توانند برای کمک به کودک و نوجوان در انجام موفقیت‌آمیز تکالیف مختلف ارائه دهند، به شرح زیر است:

۱- مرور یک مطلب درسی

مرور مطالب درسی بر خلاف آنچه اغلب کودکان می‌پندارند، عبارت از این نیست که با نگاهی گذرا صفحات کتاب را نگاه کنند، بلکه فعالیتی دقیق و مشخص است. دانش‌آموزی که می‌خواهد درسی را مرور کند باید دقیقاً بداند از آن درس چه می‌خواهد و چه نوع اطلاعاتی را لازم است از مجموعه مطالب استخراج کند.

ارزشیابی به کودک می‌دهد و او را متوجه می‌کند که تا چه حد درس را یاد گرفته است.

۳- حفظ کردن

حفظ کردن مطالب بر خلاف آنچه برخی از اولیاء معتقدند کار بسیار مفیدی است، زیرا اگر ما بسیاری از کارهای خود را به طور خودکار و با تکیه بر حافظه انجام نمی‌دادیم، چگونه می‌توانستیم دائماً ذهنمان را به کار بگیریم؟ به طور مسلم باید وقت و انرژی فوق‌العاده‌ای صرف می‌کردیم. دانش‌آموز باید بتواند در طی تحصیل خودش همان‌طور که مکانیسم‌های روانی - حرکتی را کسب می‌کند، مکانیسم‌های ذهنی خود را نیز پرورش دهد. کار اولیا در این زمینه این است که این تلاش را برای وی آسان کنند. بدین نحو که به او کمک کنند مثلاً مطلب درسی مورد نظر را تجزیه کند، اجزای تشکیل دهنده آن را بشناسد، دوباره اجزاء را ترکیب کند و سپس آن را با کلمات خود بیان نماید.

بیان مجدد مطلب بسیار ضروری است و باعث می‌شود که فرمول یا مطلب درسی حالت ناآشنای خود را در نظر کودک از دست بدهد و به صورت آشنا درآید. امر مهم، کوشش ذهنی در یادآوری مطلب است. در ضمن بیان مطلب، کودک می‌تواند نکات اصلی، تصاویر یا کلماتی را به یاد آورد که حافظه‌اش با تکیه به آنها موضوع را ضیط می‌کند و به تدریج در ذهن جا می‌اندازد.

راههایی برای تسهیل یادآوری در کودک:

به کودک می‌توان پیشنهادهایی به شرح زیر کرد:

"این فرمول را بخوان، یک بار تکرار کن یا

روی درسی که قرار است حاضر کنند، می‌خوانند، سپس اعلام می‌کنند که یاد گرفته‌اند و اجازه می‌خواهند که دنبال بازی یا انجام کارهای دیگری بروند. سؤال مناسب در این طور مواقع این است: "از کجا متوجه شدی که یاد گرفته‌ای؟" واقعیت این است که بیشتر دانش‌آموزان نمی‌دانند چه موقع می‌توانند بگویند درس را کاملاً یاد گرفته‌اند و یادگیری واقعی چه وقت حاصل می‌شود. برای همین است که یکی از وظایف معلم این است که به آنان یاد بدهد چه وقت می‌توانند بفهمند که مطلبی را یاد گرفته‌اند؛ مثلاً به آنان بگویند وقتی فلان نشانه‌ها و علائم را در خودت دیدی و یا فلان کار را توانستی انجام دهی، معلوم می‌شود که مطلب را کاملاً یاد گرفته‌ای.

بنابراین وقتی کودک یکی دو بار مطلب درسی را خواند، باید با او بررسی کنیم و ببینیم چه علائمی نشان دهنده این است که او درس را یاد گرفته است. این علائم ممکن است بیان صحیح تعاریف درس باشد؛ مثلاً از او بپرسیم: - آیا می‌توانی مثلث را تعریف کنی؟

یا برای اینکه بفهمیم یک مفهوم را چگونه از مفهوم دیگر تشخیص می‌دهد، می‌توانیم پیشنهاد کنیم:

- دوجدول بکش و خصوصیات پستانداران و خزندگان را در آن نشان بده.

علامت درک مطلب ممکن است کشیدن یک طرح، مثلاً طرح یک سلول گیاهی یا کشیدن نمودار باشد. به همین ترتیب کاربرد یک دستورالعمل در موارد جدید، خلاصه کردن یک مطلب یا بیان آن با عبارات صحیح، می‌تواند نشانه‌ای از درک موضوع باشد.

علائم و نشانه‌های فوق معیاری برای

مختلفی انجام گیرد؛ مثلاً در حال راه رفتن، به هنگام لباس پوشیدن و غیره. یادآوری و جایگزینی مطالب در ذهن، منحصرأ در پشت میز کار صورت نمی‌گیرد.

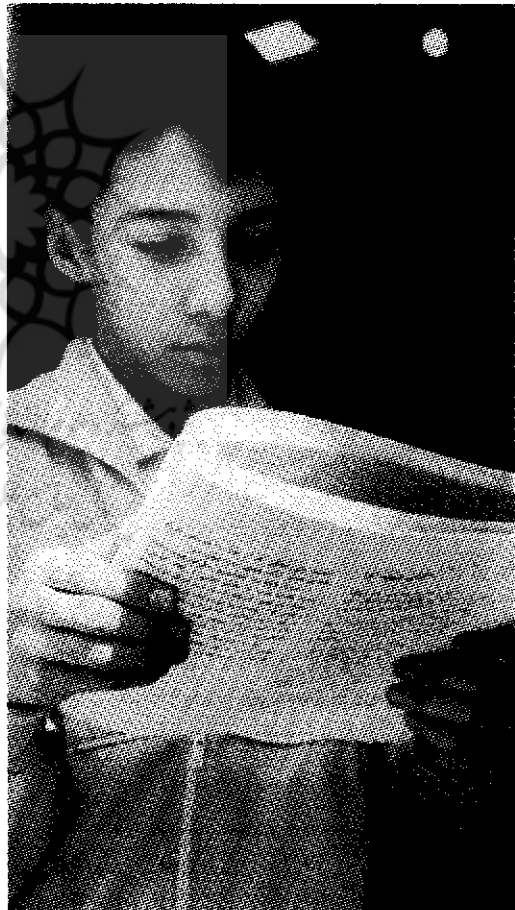
تکرار مطالب حتی پس از یادگیری موضوع هم مفید است، زیرا برای یادآوری کامل، تنها فهمیدن مطلب کافی نیست. بنابراین به هنگام حفظ کردن، تکرار مطالب باید به صورت پیوسته و در فواصل نزدیک انجام گیرد و ضمن یادآوری مطالب باید کوشش کرد مطالب قبلی نیز به خاطر آورده شود.

توصیه دیگر برای نوجوانان و حتی دانشجویان این است که یکی از راههای به یادآوری مطالب مفصل و پیچیده به هنگام امتحان، حفظ کردن فهرست مطالب و عناوین ریز درسهاست. در این صورت با مشاهده سؤالات امتحانی انسان بلافاصله کلمات کلیدی را در ذهن خود مجسم می‌کند و مطالب مربوط به آن را به یاد می‌آورد. برای حفظ کردن دروس باید کوشش کرد تا سطح دقت و تمرکز بالا نگه داشته شود، بنابراین لازم است که زمان یادگیری به واحدهای کوچکی تقسیم شود؛ به عنوان مثال پس از هر نیم ساعت درس خواندن کار را باید چند دقیقه متوقف کرد تا فرصت استراحت و تجدید قوا حاصل شود.

۴- انجام تمرینات درسی

گاهی دانش‌آموز زمانی طولانی در مقابل تمرین درسی خود متوقف می‌شود، بدون اینکه بداند با آن دقیقاً چه باید کرد. در این طور مواقع اصرار و پافشاری در اینکه او همچنان به کوشش خود ادامه دهد تا چیزی دستگیرش شود، فایده‌ای ندارد، زیرا به ندرت ممکن است

آن را بنویس، یک بار دیگر تکرار کن، حالا چشمهایت را ببند یا کتاب را ببند و ببین چه چیز یادت می‌آید؟ به کتاب نگاه کن و ببین تا چه حد فرمول را درست نوشته‌ای. اگر فرمول را اشتباه نوشته‌ای، دوباره شروع کن. وقتی چند نکته را به یاد آوردی، سعی کن بقیه را با توجه به همین نکات به خاطر بیاوری، اگر این چند نکته برای یادآوری موضوع کافی نیست سعی کن چند نکته دیگر هم پیدا کنی." برای اینکه اطلاعات در ذهن جایگزین شود بهتر است یادآوری مطالب در زمانها و مکانهای

برخی از اصطلاحات ظاهراً بی اهمیت؛ مانند بنابراین، سپس، بالاخره، از طرفی و غیره به کلی معنی جمله را تغییر می‌دهد، لذا باید او را متوجه اهمیت این اصطلاحات کرد.

از طرفی ممکن است کودک برای حل مسأله نیازمند مرور مفاهیم یا مطالبی باشد که قبلاً در کلاس خوانده، اما فعلاً از یاد برده است. او باید با مراجعه به دروس قبلی و تمریناتی که در آن زمینه انجام داده است، اطلاعات لازم را به دست آورد.

به همین ترتیب در کنار جزوه و کتاب درسی، لوازم ضروری مانند مداد، پرگار، خط کش و غیره کودک را در وضعیتی فعال در مقابل تمرینات خود و آماده برای حل مسأله قرار می‌دهد.

اگر با توجه به لوازم و اطلاعات فوق باز هم کودک در حل تمرینات دچار مشکل است، باید او را برای جست‌وجوی اطلاعات بیشتر از کتاب، جزوه، همکلاسیها و در صورت لزوم معلم کلاس راهنمایی کرد.

۵- تهیه گزارش یا ایراد سخنرانی

گاه به کودکان و نوجوانان تکالیفی داده می‌شود که نیازمند تفکر و نیز جمع‌آوری مدارک و اسناد می‌باشد؛ مثلاً تهیه یک گزارش یا ایراد سخنرانی. این نوع تکالیف را بچه‌ها به انواع دیگر ترجیح می‌دهند و معمولاً برای حسن انجام آن از خود مایه بسیار می‌گذارند. باید دانست که برای انجام یک کار مفصل و پیچیده باید زمانی نیز در نظر گرفت. زمانی برای تفکر و اندیشیدن به موضوع، زمانی برای انتخاب ایده‌های مناسب، به نظم در آوردن،

با افزایش زمان مطلبی که تفهیم نشده، یاد گرفته شود.

کمک اولیا در این گونه مواقع این است که در مرحله اول منشاء مشکل را بیابند و پس از آن روش کار و ابزار مورد استفاده فرزند خود را بررسی کنند.

در انجام تمرینات درسی، به خصوص ریاضیات، امر مهم درک صورت مسأله است. ممکن است معانی برخی از لغاتی که در صورت مسأله به کار رفته است برای کودک نا آشنا باشد، یا جمله‌بندی مسأله به صورتی باشد که درک آن را دشوار جلوه دهد، بنابراین باید کودک را به خواندن دقیق صورت مسأله تشویق کرد. گاهی پرسیدن سؤالاتی به شرح زیر می‌تواند راهگشا باشد:

- مسأله مربوط به چیست ؟

- از تو دقیقاً چه می‌خواهند ؟ آیا باید مقایسه کنی ؟ خلاصه کنی ؟ جدول بکشی ؟ یا توضیح دهی ؟

غالباً وقتی دانش آموز کوشش می‌کند مسأله را تا انتها بخواند، موضوع برایش روشن می‌شود، زیرا معمولاً انتظاری که از او دارند در پایان مسأله مشخص شده است. پس از خواندن صورت مسأله تا به آخر، باید به مراحل قبلی و سؤالات میانی بازگردد. این سؤالات از این پس در اطراف محور مرکزی یعنی سؤال اصلی مسأله روشن‌تر به نظر می‌آیند و فهم آنها آسانتر می‌شود.

جست‌وجوی اطلاعات و مواد لازم :

بسیاری از مواقع وقتی کودک به خواندن صورت مسأله مشغول است، متوجه می‌شویم که یا بعضی از کلمات برایش روش نیست و یا

نگران انجام آن هستیم. بدین ترتیب، در مورد یک مقاله، یک مسأله ریاضی و یک گزارش جغرافیایی، می‌توان در اتویوس، در حالی که به خانه می‌رویم، به هنگام خرید یا حتی ضمن انجام کارهای خانه فکر کرد و ایده‌هایی جمع‌آوری نمود.

در جمع‌آوری تدریجی افکار و اندیشه‌ها هر کس روش خاص خود را دارد. بعضی‌ها کتابچه کوچکی در جیب دارند و هر فکر جدیدی که به نظرشان می‌رسد، آن را یادداشت می‌کنند. شاگردی ممکن است در اتاقش ورقه‌ای نصب کند و هر روز درباره برنامه مورد نظر خود سطری بر آن بنویسد. کودک دیگری ممکن است روی ورقه‌های کوچک مطالبی یادداشت کند و آنها را جمع‌آوری نماید و به موقع مورد استفاده قرار دهد.

شکل دادن و به کمال رساندن ایده‌ها و سپس زمانی دیگر برای بررسی و دوباره خوانی آنچه تهیه شده است، با نگاهی جدید و به قصد انجام اصلاحات در آن.

متأسفانه بسیاری از کودکان این مراحل را در نظر نمی‌گیرند و سعی می‌کنند مراحل را دو تا یکی طی کنند و بنابراین کارها به نظرشان مشکل و پیچیده می‌آید. در این حالت باید به کودک کمک کرد تا کارش را برنامه‌ریزی کند و سازمان دهد.

بنابر آنچه گفته شد در تهیه گزارش باید به سه مرحله توجه کرد:

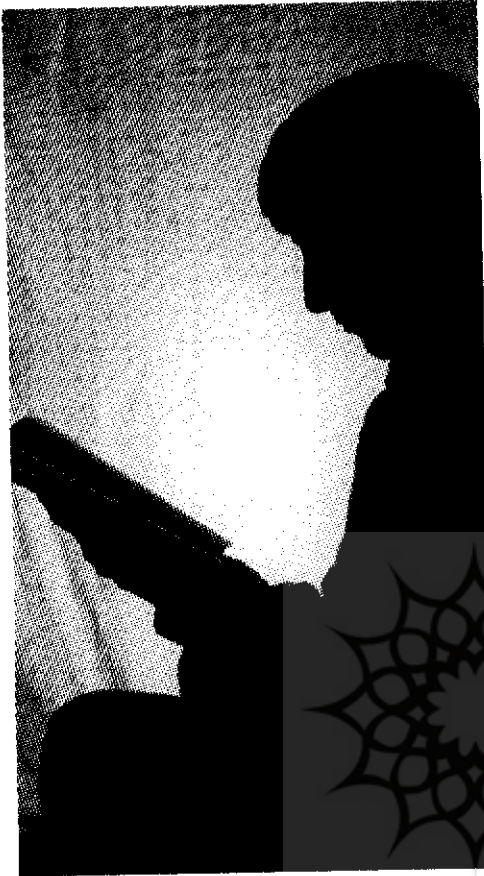
- آماده کردن کار

- انجام کار

- بررسی منتقدانه و تصحیح گزارش

آماده کردن کار: این مرحله زمانی آغاز می‌شود که به موضوع مورد نظر فکر می‌کنیم و

لطفاً ورق بزنید

آنچه مهم است این است که باید طرح یا چهارچوب مشخصی در ذهن داشت و اطلاعات را با توجه به آن طرح جمع آوری کرد.

انجام کار: پس از جمع آوری اطلاعات لازم، مواد را باید به کار گرفت. روش به کارگیری اطلاعات نیز بر اساس افراد، متفاوت است.

دانش آموزی ممکن است همه کاغذها را روی زمین یا روی میز پخش کند و سپس آنها را بر اساس موضوع دسته بندی کند و کار را سازمان دهد.

روش دیگر تعیین عنوانها، طبقه بندی و خلاصه کردن است. در این مرحله مطالب را می توان با هم مقایسه و اطلاعات زاید را حذف کرد.

شکل دادن به مطلب، بر اساس موضوع درسی فرق می کند. یک گزارش ریاضی باید قبل از هر چیز دقیق و صحیح باشد، در حالی که مقاله یا انشاء باید استدلال قانع کننده ای داشته باشد و یا گزارش تاریخی لازم است عمیق و جامع باشد. بدین ترتیب، کم کم مطالب با توجه به چهارچوب و طرح خاصی که برای گزارش یا سخنرانی در نظر گرفته شده، شکل لازم را به خود می گیرد.

اگر من این مطلب را نوشته بودم چه انتقادی می توانستم نسبت به آن داشته باشم؟ "و یا" اگر موضوع برابم جالب نبود آیا باز هم این طرز ارائه مطلب مرا جلب می کرد؟"

در این مرحله به دانش آموز باید کمک کرد تا خود را به جای خواننده بالقوه ای بگذارد که لازم است تأیید و توجه او جلب شود. او باید از خود بپرسد: "از کدام قسمت این گزارش یا سخنرانی ممکن است همکلاسیهایم خسته شوند و یا برایشان مبهم باشد و من برای جلب توجه آنها چه کار باید بکنم؟"

بررسی منتقدانه و تصحیح گزارش: معمولاً شاگردان پس از اتمام مراحل بالا یک بار به سرعت و به طور سطحی مطالب را می خوانند و گاهی هم با پیدا کردن اشتباهات جزئی و تصحیح آن، کار را تمام شده تلقی می کنند، در حالی که بررسی مؤثر هنگامی میسر است که دانش آموز سعی کند مطلب را با دیدی انتقادی بخواند، یعنی وقتی که بتواند به خود بگوید: "

۶- درس حاضر کردن برای امتحان (دوره کردن)

نزدیک شدن امتحان برای بسیاری از کودکان اضطراب آور است، اما در عین حال این زمان در آنان عکس‌العمل‌های متفاوتی به وجود می‌آورد.

بعضی از بچه‌ها حالت بی‌قراری و کلافگی از خود نشان می‌دهند. بعضی دیگر بر عکس ساکت و درمانده به نظر می‌رسند، لیکن از ترس اینکه مبدا اولیا این حالت را به تمسخر بگیرند و یا بگویند: "این طرز درس خواندن نیست" و یا "مگر تو امتحان نداری، پس چرا بی‌کار نشسته‌ای؟" با اولیای خود درباره این اضطراب صحبت نمی‌کنند.

برخورد آرام، جملات اطمینان بخش و کوشش در جلب اعتماد کودک، مسلماً در تخفیف این اضطراب مؤثر خواهد بود.

برای کمک به وی در یادگیری و مرور درسها، راههای مختلفی وجود دارد؛ به عنوان مثال می‌توان پیشنهاد کرد که به یادآوری فعالانه و نظامدار آنچه تاکنون آموخته است، بپردازد یا فهرست قسمتهای مهم درس را تهیه کند و این قسمتها را به صورتی عمیق‌تر از معمول مورد مطالعه قرار دهد. به همین ترتیب می‌توان به او پیشنهاد کرد که با توجه به فهرست تهیه شده اساسی‌ترین نکات را برای مطالعه مجدد انتخاب و به اصطلاح مطالب را الک کند.

یادآوری فعالانه مطالب

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، مرور یک مطلب درسی کار ساده‌ای نیست، زیرا معمولاً این احساس به دانش‌آموز دست می‌دهد که ظاهراً همه چیز را می‌داند، ولی در عین حال

نمی‌تواند به خوبی آن را بیان کند.

نکته مهم در مرور یک مطلب درسی، انجام کار دوباره، روی آن است؛ یعنی باید با آن برخورد جدیدی نمود و ترکیب تازه‌ای به آن داد.

مرور مطلب، بیشتر به کار یک باستان‌شناس شباهت دارد تا عمل یک جهانگرد، زیرا باستان‌شناس دقیقاً مکانها و نقاط خاصی را مورد مطالعه و مشاهده قرار می‌دهد، در حالی که برای جهانگرد هر چیز ممکن است جالب باشد. مرور فعالانه درس به معنی انجام کار مجدد روی معلومات گذشته است و لازمه آن فهرست کردن، طبقه‌بندی کردن، مقایسه و دوباره شکل دادن به مطلب است. بنابراین در مرور فعالانه کتاب و جزوه درسی باید به یک کلید‌گزینی مجهز بود؛ مثلاً دانش‌آموز می‌تواند برای خود فهرستی از تعاریف اصلی درس تهیه کند یا اصطلاحات فنی را درآورد، مجموعه برگه برای قضایای هندسه تهیه کند و به همین ترتیب. مهم این است که فعالیت جدیدی روی دروس انجام دهد. تهیه این نوع ابزار، اگر عملی و جالب باشد می‌تواند در یادگیری مطالب درسی کمک مؤثری کند.

فهرست کردن بخشهای مشکل درسی

به ندرت ممکن است امتحانی از شاگردان به عمل آورند که در مورد آن تکالیفی داده نشده و تمرینات لازم انجام نشده باشد. اگر شاگردان تمرینات و تکالیف خود را به طور منظم نگه‌داری کرده باشند، به هنگام امتحان می‌توانند با مراجعه به بخشهای مشکل درس و تمریناتی که قبلاً در آن اشکال داشته‌اند، اصلاحاتی را که انجام گرفته است مورد توجه

داد. برای کودکان کلاسهای پایین‌تر که یادگیری از طریق بازی را دوست دارند، می‌توان جعبه‌هایی مقوایی تهیه و به آنان کمک کرد تا تعدادی سؤال درسی درآورند و آنها را در جعبه بیندازند. سپس با قرعه‌کشی، سؤالات را یک به یک بیرون آورند و به آنها پاسخ دهند.

اگر فرزند شما ترجیح می‌دهد تنها درس حاضر کند، می‌تواند هر روز دربارهٔ مطلبی که در کلاس یاد گرفته است سؤالاتی تهیه کند و آنها را در یک جعبه یا در جعبه‌های کوچک مربوط به هر درس بیندازد و هر چند وقت یک بار قبل از اینکه زمان امتحان برسد، آنها را بیرون آورد و حافظهٔ خود را تازه کند.

نوجوانان می‌توانند علاوه بر استخراج سؤال، کلمات کلیدی هم برای هر درس انتخاب کنند، به نحوی که هر کلمه برای آنان یادآور مجموعهٔ اطلاعات باشد.

تمهیدات و پیشنهادهای فوق را می‌توان برای هر کودک یا نوجوان با توجه به سن وی، مادهٔ درسی، نوع امتحان و با در نظر گرفتن ساعاتی برای استراحت، تفریح و به‌خصوص ورزش، به کار برد.

نقل از: کتاب مدرسه‌ای دیگر ... از انتشارات انجمن اولیاء و مربیان

قرار دهند. سپس با بستن جزوه، مجدداً هر یک از تمرینها را حل کنند و ببینند تا چه حد در انجام آن موفق هستند.

باید دانست که برای مرور فعالانهٔ مطالب درسی هیچ چیز با ارزشتر از تمرینات درسی و ورقه‌های امتحانی نیست. زیرا انسان می‌تواند اشتباهات گذشتهٔ خود را بررسی کند و مورد اصلاح قرار دهد.

دانش‌آموز می‌تواند پس از انجام تمرینات سابق به ساختن تمریناتی در ارتباط با آن بپردازد که این امر در فهم کامل مطلب به او کمک خواهد کرد.

سؤال در آوردن، یکی از راههای مؤثر در یادگیری مطالب درسی و استخراج سؤالات مشکل است. از کودک پرسید:

"اگر قرار بود تو این درس را از شاگردی می‌پرسیدی، چه نوع سؤالاتی از او می‌کردی؟ حالا سعی کن سؤالات مشکل را درآوری و خودت به آنها جواب دهی."

به همین ترتیب کودکان می‌توانند ضمن درس حاضر کردن با هم، از یکدیگر سؤال کنند. این کار خستگی آنان را تخفیف خواهد

منابع:

- 1-MEIRIEU.P,DEVOIRS,SYROS, 1987.
- 2- VIE FEMININE, 17-20 MARS 1987.
- 3- TEDESCO. E, LES PARENTS PARLENTS DE L'ÉCOLE , CASTERMAN, 1979.
- 4- DE LA GARANDERIE A. PEDAGOGIE DES MOYENS D' APPRENDRE, CENTURION 1982.
- 5- ROMAINVILLE . M, MEMORISER, FORMATION EN EDUCATION , NO. 21 FACULTES UNIVERSITAIRES NOTREDAME DE LA PAIX, NAMUR, 1988 .